

Federico Fuentes

Hanna Perechoda om ukrainsk identitet, språkfrågan och Donbas:

”Invånare i det befriade Cherson hälsar ukrainska soldater på ryska”

Ur *Links, International Journal for Socialist Renewal*, 18 november 2022

Hanna Perechoda är ukrainsk socialist, född och uppvuxen i Donbas. För närvarande är hon doktorand i historia vid universitetet i schweiziska Lausanne. Hennes arbete handlar om debatten om den ukrainska frågan bland bolsjevikerna. Perechoda har skrivit omfattande om Ukrainas historia, bl a När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbas¹ och Ukraina och dess språk i den ryska nationens och imperiets föreställningsvärld². Hon är också aktiv i den i Schweiz baserade Solidaritetskommittén med Ukrainas folk, samt Europeiska nätverket för solidaritet med Ukraina. Här samtalar hon med Federico Fuentes om Rysslands förhållande till Ukraina, språkets roll i konflikten och hur verkligheten ser ut i Donbasregionen.

När Rysslands president Vladimir Putin startade invasionen påstod han att ukrainarna inte existerade, att den ukrainska staten var ett misstag och att han kort och gott bara vill återta vad som tillhörde Ryssland. Kan du säga något helt kort om hur relationerna mellan Ryssland och Ukraina utvecklats över tiden? Hur mycket har karaktären på den relationen varit en drivkraft bakom Putins krig?

För att kunna förstå det krig Putin bedriver mot Ukraina och dess folk måste man utgå från den självuppfattning och syn på omvärlden som skapats inom den politiska klassen i Ryssland och den plats den tilldelar Ukraina där. För Putin är ukrainare och ryssar ”ett och samma folk” och ukrainarnas specifika nationella identitet resultatet av en konspiration dem som vill försvaga Ryssland. Även eliten i Tsarryssland ansåg att rivaliserande makter eldade på nationalkänslan i Ukraina för att försvaga Ryssland. Två sekler senare ger Putin uttryck för samma besatthet och den ligger till grund för såväl hans retorik som hans politiska agerande.

¹ [When the Bolsheviks Created a Soviet Republic in the Donba](#)

² [Ukraine and Its Language in the Political Imagination of the Russian Nation and Empire](#)

Egentligen var det också orsaken till att västliga bedömare inte förmådde tro att detta krig skulle kunna bli verklighet. Varför skulle Putin ge sig in i ett krig av en omfattning som inte skådats i Europa sedan andra världskriget om han inte hade något att vinna ekonomiskt på det? Kanske beror det på att de som härskar i Ryssland inte fungerar som en *homo economicus* och inte gör några vinst- eller förlustkalkyler av det slag den realistiska skolan i internationella relationer talar om.

Som det välbekanta uttrycket lyder, ”Ryssland hade inget imperium, det var ett imperium”. Dess kolonier var varken geografiskt eller politiskt åtskilda från imperiets hjärta. Gränserna, både fysiska och symboliska, gjordes därför suddiga. Hur ska man i en sådan kontext definiera den ryska nationens gränser? Den svåra frågan har visat sig vara ödesdiger både för ryssarna, som försöker få en bild av var de egna gränserna upphör, och för de folk som blir föremål för Rysslands dödliga omfamning. Detta krig visar hur farligt det kan vara med imperier som vill bli nationalstater. Kontroll av Ukraina är en hörnsten i det ryska imperieprojektet, men också – och framför allt – i projektet för den ryska nationen som det formulerades av dess mest framstående historiker och intellektuella på 1800-talet. Jag vill understryka denna dubbla roll. Utan Ukraina hade Ryssland aldrig kunnat bli någon imperiemakt och skulle upphöra att vara en stor stat som breder ut sig över Europa och Asien. Men för nationalistiska eliter i Ryssland är deras nation samtidigt ofullbordad, för att inte säga omöjlig, om inte ukrainarna ingår där. Precis som ryska nationalister i tidigare epoker betraktar Putin ukrainarnas separata existens som något som oundvikligen kommer att leda till den ryska nationens väsen går under. I den bemärkelsen står synen på nationen i Ukraina och Ryssland i total motsättning till varandra och är ömsesidigt uteslutande. Ukraina som politisk gemenskap kan bara överleva utanför Ryssland, eftersom Ryssland förnekar dess existensberättigande.

Ända sedan 1800-talet har ryska eliter utvecklat en paradoxal inställning till Ukraina. Å ena sidan tar de för givet att ukrainarna är en integrerad del av Ryssland, de ser inte rysk-ukrainska relationer som något problem i sig. Å andra sidan tryckte både tsarregimen och sovjetregimen, sedan Stalin tagit rodret, ner alla uttryck för separat politisk identitet i Ukraina. De påstod att ukrainsk nationalism var en företeelse begränsad till ett fåtal intellektuella, men den massiva karaktären i det hot Ukrainas politiska identitet utgjorde erkändes eftersom ukrainsk kultur och språk hela tiden trycktes ner. I tider av kris, som fallet var 1917 eller 1991, kom det som en chock för ryssarna att ukrainare – som inte ens skulle existera! – dök upp med separatistiska anspråk. Plötsligt uppfattades den ”ukrainska frågan” som en fråga om liv och död för Ryssland. När de härskande klasserna i Ryssland ställdes inför perspektivet av ett Ukraina på väg att bryta sig loss för att skapa sin egen framtid blev de skräckslagna och förlamade över hur snabbt dess värld var på väg att falla samman. Det visade sig att deras ”ett och samma folk” var en produkt av ett önsketänkande, som aldrig funnits någon annanstans än i deras egen fantasi. I den meningen kan det pågående kriget i Ukraina ses som ett extremt uttryck för den kamp ryska nationalister, fixerade vid idén om ”ett och samma folk”, bedriver för att knyta an till sitt eget förflutna i avsikt att skaffa sig fotfäste i nuet och bygga upp en egen framtid.

Men samtidigt som jag vill understryka att även om historien är viktig ger den ändå ingen fullständig förklaring till denna invasion. Tvärtemot vad Putin tror är historien inte något ödesbestämt: ryska eliter kunde lätt ha skapat en annan vision av den egna nationen. Historien är en källa till olika uttryck för praxis och synsätt som de härskande klasserna kan reaktivera i politiska syften för stunden. Precis som nazismen inte var produkten av något tyskt väsen är heller inte Putinismen och invasionen av Ukraina något enkelt resultat av en historisk låsning. De idéer som Putin och de styrande i Ryssland har kanske är en produkt av gångna sekler, men Putins politiska regim, som gjort det möjligt för att reaktivera dessa idéer, är en produkt av de senaste tjugo åren.

Sedan Majdan-revolten 2014 har det ofta upprepats att rysktalande blivit diskriminerade och att ryska språket förbjudits i Ukraina? Hur mycket ligger det i sådana påståenden?

Under 1900-talet, och framför allt efter stalinismens övergång till imperietänkande, blev ryska det dominerande språket på alla områden av det offentliga livet i Sovjetunionen: ekonomi, förvaltning, kultur, medier, utbildning. Den koloniala arbetsdelningen mellan stad och landsbygd bestod också och garanterade urbaniserade ryssar och russifierade sovjetmedborgare en privilegierad ställning i samhälle beträffande inkomst, färdigheter, prestige och makt i republikerna i utkanten. Under den processen övergav alltfler ukrainare sitt språk och sin kultur, som blivit markörer av kulturell underlägsenhet och hinder för social rörlighet. Moderniseringen av Sovjet åtföljdes av ett stärkande av den dominerande imperiekulturen, som i sin tur förevigade betydande strukturella ojämlikheter mellan rysk- och ukrainskspråkiga. Den postsovjetiska eliten i Ukraina har varken viljan eller möjligheterna att korrigera de strukturella bristerna. I stället har de i sin opportunistiska i stort försökt utnyttja språkliga identiteter, utan att ifrågasätta status quo.

Från 2004 och framåt gav olika rivaliserande oligarkiska klaner på konstlat sätt bränsle åt denna socio-lingvistiska motsättning för att mobilisera sin väljarbas kring frågor om identitet. 2012 genomdrev pro-ryska krafter en lag som sades syfta till skydd för minoritetsspråk. Men kampanjen handlade bara om att "försvara" ryska språket, vilket innebar, något som också snart framgick, försvar av ryska intressen i Ukraina. Ryskspråkig ukrainsk kultur, med sin egen historia och identitet skild från Kremles politiska planer, fick inget mer betydande stöd. I stället utfärdades en *check in blanco* till den Putinvänliga, rysk-imperialistiska och anti-ukrainska inställningen. När president Viktor Janukovitj störtats 2014 försökte parlamentet upphäva lagen. Även om det beslutet aldrig ratificerades tog Ryssland tillfället att uttrycka oro för den diskriminering av ryssar som vad den betecknades som "fascistjuntan" i Ukraina ägnade sig åt – ett argument som Moskva också begagnade för att rättfärdiga rysk inblandning på Krim och i Donbas i syfte att "rädda ryskspråkiga från folkmord". 2018 antog parlamentet en lag med krav på att ukrainska skulle användas på de flesta områdena i det offentliga livet och tvinga statliga tjänstemän och offentligt anställda att alla ukrainska när man kommunicerade med sina kunder. För folk i Västeuropa kan det verka överraskande – där hade ju liknande processer med lingvistisk homogenisering skett för över ett sekel sedan (och, det kan behöva påpekas, ofta i långt mer våldsamt form). Men situationen i Ukraina, som uppnått sin självständighet bara 30 år tidigare, och som stått under rysk politisk och kulturell dominans fram till 2014, går inte att jämföra med nationer som haft en egen nationalstat sedan i varje fall 1800-talet.

Utsatta för den ryska invasion och den inhumana behandling av civila som ockupationsarmén ägnar sig åt kan landets invånare nu ändå först och främst få känna sig som ukrainare, detta gäller även de ryskspråkiga. Invånare i Cherson hyllar nu ukrainska soldater och firar stadens befrielse och till 99 procent gör de det på ryska. Tusentals av de ukrainska soldater som försvarar sitt land är ryskspråkiga.

Utifrån är det intryck vi får att Putins invasion skapat ett helt förståeligt hat mot allt ryskt i Ukraina. Vad är din uppfattning om det?

Redan före kriget gjorde Putins stat anspråk på absolut monopol och ryskt språk och kultur och såg användandet av ryskan som liktydigt med att identifiera sig med Ryssland. Sedan början av 2000-talet har Ryssland också lyft fram begreppet "den ryska världen" och förlitat sig på att rysktalande i grannländerna ska utföra ett speciellt uppdrag, något som de förstås inte gått med på. Det uppdraget består av total lojalitet mot den ryska staten och villkorslöst stöd för alla beslut i Kreml. Putinstaten har använt sig av rysk kultur för att sprida konserva-

tiva åsikter, irredentism [strävan att införliva närliggande områden med den egna nationen, ö.a.] och rysk nationalistisk ideologi bland rysktalande i grannländerna. Men om talet om ”den ryska världen” i början av 2000-talet främst handlade om ”soft power”, mjuka maktmedel, blev det från 2014 motorn bakom den ryska militära aggressionen med målet att utplåna Ukraina från världskartan.

Kanske kunde det vara ett alternativ för det ukrainska samhället att förse imperiets språk och kultur med ett icke kolonialt innehåll. Men ett sådant scenario blir möjligt först när Ryssland upphört att trycka fast sin egen makt över det ryska språk, som talas av miljontals människor som inte uppfattar sig själva som sympatiskt inställda till Putins politiska projekt. Det är ganska svårt att hävda att ukrainarna ”måste visa sig mer toleranta” mot företeelser förknippade med Ryssland när ryska politiska eliter står för något som i grunden handlar om att förneka ukrainarnas rätt att existera och ofta gör uttalanden som kan ses som maningar till folkmord. Invånarna i Ukraina, oavsett vilket språk de talar och den kultur de delar, utsätts för närvarande för bombningar, våldtäkter och mord begångna inte av Putin utan av vanliga ryska soldater. Detta kommer givetvis att bli ett öppet sår och en klyfta mellan de båda folken i årtal. En ukrainare vars vänner eller familj dödas av en vanlig rysk soldat kommer troligen inte att vara särskilt mottaglig för idén om att ”alla ryssar är inte onda”. De av oss ukrainare som inte personligen drabbats på samma nivå och som fortfarande är i stånd att inta en kritisk distans och se ett framtidsperspektiv får inte ge oss hän åt urskiljningslöst hat. Tvärtom är vi tillräckligt privilegierade för att klara av att bygga broar mellan ukrainare och de ryssar som vill ställa sig solidariska med vår kamp mot deras stat. Jag får medge att den nödvändiga förutsättningen då är att de ryssarna visar en vilja att ta ansvar för det egna samhälle och ge prov på ett minimum av ödmjukhet. Också de mest ”fördomsfria” ukrainarna tappar tålamodet när de ser hur en del ryska ”regimotståndare” inte bara vägrar att arbeta för att förändra sitt samhälle, utan också helt skiter i ukrainska krav och önskemål för att i stället framställa sig själva som de främsta offren för detta krig.

Vi känner åtskilliga representanter för den politiska oppositionen i Ryssland och Belarus, aktivister och intellektuella, som nu befinner sig i Ukraina och på olika sätt bidrar till landets seger. Deras största problem är att den byråkratiska statsapparaten i Ukraina hindrar dem från att snabbt få ukrainska pass eller annan form av rättslig status i landet. Det är inte värt någonting att Maksym Butkevitsj, anarkist och människorättsaktivist som hjälpt ryska och belarusiska flyktingar i Ukraina, nu är i rysk fångenskap. De flesta ukrainarna accepterar och respekterar ryssar som slåss på deras sida mot Putins regim.

Du växte upp i Donetsk. Kan du säga något om hur man i Donbas att på Ukraina och Ryssland sedan självständigheten, och om det förändrats med tiden? Vad kan Donbas säga oss om de ukrainska eliternas misslyckande med att skapa en ukrainsk identitet efter självständigheten? Hur tror du att situationen i Donbas kan lösas bortom kriget?

Industriregionen i Donbas började att aktivt befolkas först i slutet av 1800-talet. Huvuddelen av befolkningen slog sig emellertid inte ner där än senare, eftersom den utifrån tillverkade hungersnöden 1932-1933 gjorde att stora områden på landsbygden avfolkades. Under denna andra våg av migration efter andra världskriget rusade folk från hela Sovjetunionen, men i första hand Ryssland, till Donbas för att få jobb i kolgruvorna, en av de mest ansedda och välavlönade industrierna. Anhopningen av ekonomiska problem i sovjetekonomin på 1980-talet och hotet om att deras privilegierade status skulle gå förlorad fick många i lokalbefolkningen att stödja ukrainsk självständighet i förhoppning om att Donbas skulle bli den dominerande regionen i det nya landets ekonomi och politik. Men i och med att de post-sovjetiska staterna föll offer för otyglad kapitalism förlorade befolkningen också det symboliska privilegium det inneburit att känna sig tillhöra avantgardet i en sovjetnation. I stället upptäckte de att de var en minoritet i ett land vars kultur dittills uppfattats som ”efterbliven”.

Civilsamhället var svagt och befolkningen djupt förankrad i underdånighet och nostalgi för den sovjetiska storhetstiden.

Det blev fruktbar terräng för lokala maffiagrupper, som inte bara tog kontroll över politik, ekonomi och medier i regionen, utan också försökte ta den politiska makten i Kyiv. De övertygade lokalbefolkningen om att det var ”Donbas som livnärde Ukraina” och att man var exploaterad av ukrainare i väst, trots att lönerna också under krisåren var dubbelt så höga i Donbas som i västra Ukraina. Man gjorde det för att dölja det enkla faktum att det i själva verket var personer på hemmaplan – klanen kring Janukovitj och oligarker lierade med honom – som var de verkliga exploatörerna. Det ledde till att förbittring och anti-västliga stämningar och allt ukrainskt demoniserades för att splittra och härska. Men i allmänhet var lokalbefolkningens identitet ganska oklar och det blev orsak till att de blev lätta offer för manipulation och politiskt utnyttjande. Donbas blev alltmer isolerat från resten av landet, politiskt, ekonomiskt och kulturellt.

Från 2009 börjad maffian i Donbas att styra landet. Det folkliga Majdanupproret 2014 innebar ett hot mot deras välde. Reaktionen från Janukovitj och hans klan blev att ställa resurser till förfogande för separatiströrelsen i Donbas i hopp om att i varje fall kunna behålla makten i den egna bastionen. Men även om befolkningen i Donbas kände sig som speciella var separatistiska strävanden ytterst marginella och det fanns oerhört lite tecken på något stöd för ett väpnat uppror. Osäkerhet och känslan av utanförskap var det mest framträdande bland befolkningen och i april 2014 vände sig 70 procent mot allt som ökade risken för destabilisering. Mitt i dessa stämningar av allmän apati och vilshenhet började samma månad en f d rysk officer i säkerhetstjänsten FSB, Igor Girkin-Strelkov, tillsammans med ett tiotal andra beväpnade personer ta kontrollen över lokala institutioner och bad Moskva skicka ”frivilliga” för att understödja ”upproret”.³

Girkin i mars 2015 (CC BY-SA 4.0)

³ Den ryske nationalisterna *Igor Vsevolodovitj Girkin* alias *Igor Ivanovitj Strelkov*, spelade en viktig roll när det gällde ryska annekteringen av Krim 2014 och har alltsedan dess utmärkt sig som en ”hök” när det gäller Ukraina. För fler uppgifter om honom, se [Igor Girkin på svenska Wikipedia](#), eller den betydligt utförligare [Igor Girkin på engelskspråkiga Wikipedia](#)

Den kanadensiske historikern David Marples har i sin forskning visat att även om historia och identitet kan vara "basfaktorer" räcker de inte i sig som förklaring till att krig bryter ut. Rådande spänningar och missnöje hade länge utnyttjats av såväl ukrainska som ryska eliter, men det är osannolikt att ett krig i Donbas kunde ha brutit ut utan militär intervention från rysk sida. En annan avgörande faktor var det stöd som kom från lokala oligarker, som försökte utnyttja båda sidor tills de slutligen ersattes av Kremls marionetter.

Utbrytarrepublikerna i Donbas har blivit fästen för korruption, total rättslöshet, våld och utbredda orättvisor, där befolkningen drabbats av extrem fattigdom, repression och fysiska övergrepp. Ukraina har vid upprepade tillfällen krävt en internationell fredsbevarande styrka i dessa områden. Jag tror att det finns en möjlighet att Donbas en dag kan återgå till en fredlig tillvaro. Men enligt min uppfattning kommer det inte att bli möjligt förrän efter ett totalt tillbakadragande av de ryska trupperna och en efterföljande demilitarisering av Ryssland. Återuppbyggnad av ekonomi och miljö, samt skapande av de nödvändiga förutsättningarna för demokratiska uttrycksformer, skulle kunna uppnås under ett långvarigt mandat för internationella fredsbevarande styrkor.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

Fletcher, Gallegos, Rogers: [Ukraina, självbestämmande och den nationella frågan](#)

Volodymyr Isjtjenko: [30 års postsovjetiska klasskonflikter ligger bakom Rysslands krig](#)

Boris Kagarlitskij: [Evigt krig: från Putin till Peter och tillbaka](#)

Ilja Matvejev: [Putins krig mot Ukraina handlar inte om säkerhet utan imperialistiska intressen](#)

Daria Saburova: [Frågor om Ukraina](#)